

ГЛАВА 2.3. СОЦІАЛЬНА ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Красман Н. В., к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки освіти
НПУ імені М.П. Драгоманова

Еволюція держави як суспільно-політичного утворення проявляється шляхом трансформації її функцій. З-поміж низки функцій, однією з найважливіших у формуванні гідних умов існування та функціонування суспільства є саме соціальна функція держави. В умовах глобалізації, євроінтеграції економіки України та світової пандемії, соціальна функція постає однією з найактуальніших, оскільки держава, виконуючи дану функцію намагається забезпечити належний життєвий рівень населення, підтримати соціально вразливі верстви населення, створити умови для проживання та роботи населення всередині країни тощо. Під соціальною функцією держави пропонуємо розуміти діяльність держави, спрямовану на створення та гарантування державою таких соціальних стандартів в країні, які забезпечують гідне життя людини, соціальну захищеність та соціальне забезпечення населення відповідно до стандартів.

На законодавчому рівні соціальна функція держави представлена багатьма нормативно-правовими актами. Так, задля фінансування гарантованих державою суспільних благ і послуг держава, виконуючи соціальну функцію здійснює бюджетне асигнування з державного та місцевих бюджетів. В Главі 14 «Розмежування видатків між бюджетами» Бюджетного Кодексу України (ст. 87, ст.89 та ст. 91) зазначено, що за рахунок коштів бюджету фінансуються: духовний та фізичний розвиток; освіта; охорона здоров'я; соціальний захист і соціальне забезпечення [1]. Як видно із аналізу даного кодексу, на законодавчому рівні прописано умови забезпечення населення необхідними благами, однак, лише на папері.

У ст. 46 Конституції України зазначається, що: «громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це

право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними». Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом [6]. Як видно з даної статті Конституції, саме держава виконує соціальну функцію та забезпечує соціальний захист і рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму.

Прожитковий мінімум – це вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості [3]. Відповідно до ст. 6 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» базовим державним соціальним стандартом є прожитковий мінімум, встановлений законом, на основі якого визначаються державні соціальні гарантії та стандарти у сферах доходів населення, житлово-комунального, побутового, соціально-культурного обслуговування, охорони здоров'я та освіти [4]. Однак на практиці поняття « прожитковий мінімум» не виконує тих функцій, які на нього покладено законом. Це можна побачити з даних таблиці 1.

Статистичні дані таблиці 1 підтверджують надто низький прожитковий мінімум в Україні, який станом на 1.01.19 становив лише – 1853 грн. І хоч з 2020 року сума прожиткового мінімуму зросла до 2027 грн. (з 1 січня) та 2118 грн.(з 1 липня), все ж прожитковий мінімуму не забезпечує нормального фізіологічного функціонування людини, не виконує функції державного соціального стандарту. Загалом, прожитковий мінімум в Україні ледве дозволяє забезпечити первинні або фізіологічні потреби людини, ще й на додачу не враховує вартість ліків і лікування та не забезпечує на достатньому рівні соціальні потреби. Мінімальна заробітна плата та пенсія знаходяться на вкрай низькому рівнях, а порівняно із заробітними платами та пенсіями країн-сусідів в рази менша. Мінімальна пенсія для осіб старше 80 років, які мають страховий стаж 20/25 років почала виплачуватися з 1 січня 2020 року і демонструє не найвищі показники. В багатьох зарубіжних країнах

таким громадянам забезпечують гідний рівень життя, в тому числі звільняють від сплати комунальних послуг, які наші пенсіонери не в змозі оплатити і тому змушені бідувати або ж сплачувати економлячи на їжі.

Таблиця 1

Державні соціальні стандарти та гарантії в Україні протягом
2019-2020 рр. [3]

	2019 рік			2020 рік		
	з 1 січня	з 1 липня	з 1 грудня	з 1 січня	з 1 липня	з 1 грудня
Прожитковий мінімум (ПМ) в розрахунку на місяць на одну особу	1853	1936	2027	2027	2118	2189
Мінімальна заробітна плата	4173	4173	4173	4723	4723 5000 (з 1.09)	5000
Мінімальна пенсія	1497	1564	1638	1638	1712	1769
Мінімальна пенсія для осіб, які мають повний страховий стаж (30/35 років)	1669. 20	2000	2000	2000	2100 (з 1.05)	2100
Мінімальна пенсія для осіб старше 80 років, які мають страховий стаж 20/25 років	x	x	x	x	2600 (з 1.05)	2600

Базою для формування прожиткового мінімуму є так званий «споживчий кошик». Це набір товарів і послуг, розрахований за нормами та нормативами споживання, необхідний для забезпеченості людини життєвими засобами. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення»[9] визначила такий склад споживчого кошика в Україні: набір продуктів харчування (хлібопродукти, картопля, овочі, фрукти і ягоди, молокопродукти та ін.); набір непродовольчих товарів (предмети гардеробу, текстильна білизна, предмети першої необхідності, ліки); набір послуг (житлово-комунальні, побутові, транспортні послуги, послуги культури). Вказані в постанові набори продуктів та предметів гардеробу для дітей, жінок, чоловіків, працездатних та для осіб, які втратили працездатність представлені в таких мінімальних кількостях, що актуалізує тему нашого дослідження і доводить необхідність пошуку виходу з даної ситуації. Наприклад, мінімальний набір предметів гардеробу для чоловіків працездатного віку: верхній зимовий одяг

(куртка на синтепоні) має строк служби – 3 роки, а чоловіків, які втратили працездатність – 5 років; джинсів – 3 роки та 5 років; туфлі – 5 та 4 роки відповідно. Якість не лише харчових продуктів, а й предметів гардеробу настільки низька в Україні, що люди не в змоззі носити взуття по 3 та 5 років, тому змушені вживати продукти низької якості, замітники, прострочені продукти та носити одяг і взуття із «секонд хенду».

Аналіз міжнародного споживчого кошика показав, що середньостатистична сім'я приблизно половину своїх доходів витрачає на непродовольчі товари (меблі, одяг тощо), приблизно третину — на послуги, а решту — на харчування. В Україні, за даними Державної служби статистики у 2020 році були встановлені такі показники сукупних витрат домогосподарств: споживчі сукупні витрати – 91,3 % (в тому числі: продукти харчування та безалкогольні напої – 46,6%; алкогольні напої, тютюнові вироби – 3,2%; непродовольчі товари та послуги – 41,5%) та неспоживчі сукупні витрати – 8,7% [10]. Рівень цін на продукти харчування в Україні не нижчі від світових, однак рівень вітчизняних заробітних плат набагато нижчий за європейські. Саме тому на харчування наші громадяни витрачають майже половину доходів (46,6 %).

Досліджуючи зарубіжний досвід Мазур Н.О. порівняла склад вітчизняного та зарубіжних споживчих кошиків і довела значну різницю у їх складі та наповненості. Так: у польському кошику — 2000 продуктів, і кошик змінюється щороку, залежно від структури споживання сімей; у Великій Британії до споживчого кошика нещодавно додали електронні книжки, цифровий пристрій для запису телепрограм, чорниці, запаковані овочі для смаження та гарячий шоколад, також у його складі є витрати на підключення Інтернету, mp3-програвачі, телевізори з плоским екраном, м'ясні закуски; Німці включили до свого споживчого кошика цифровий фотоапарат, відеокамеру, сканер, лазерний принтер, прилад для вимірювання кров'яного тиску (за інформацією німецького бюро статистики, їхній кошик містить всі товари і послуги, які найчастіше купуються); у французький споживчий кошик включено витрати на відвідування перукарні, придбання лаків для волосся, гелів для душу, інших косметичних засобів, а також апарати для виправлення зубів, оренда автомобіля, проїзд на таксі, їжа для котів і собак; американський кошик передбачає витрати не тільки на тютюн та алкоголь, а й на освіту, мобільний і комп'ютерний зв'язок тощо. Дослідниця прийшла до висновку, що загальноєвропейські стандарти вимагають включати

до споживчого кошика послуги соціальної сфери — щомісячну вартість дитячих ясел, амбулаторний догляд за хворими, утримання в будинках престарілих, доставку продуктів харчування додому тоді як в Україні прожитковий мінімум не передбачає оплати послуг ні медицини, ні освіти, адже відповідно до законодавства вони безкоштовні, а величини прожиткових мінімумів для різних соціальних і демографічних груп використовуються в Україні для встановлення мінімальної пенсії, заробітної плати, допомоги по малозабезпеченості, допомоги при народженні дитини та інших державних соціальних гарантій [8, с.149]. Проаналізувавши споживчий кошик різних країн світу можна зробити висновок, що більшість країн урізноманітнили набір споживчого кошику відповідно до потреб сьогодення і йдуть в ногу з часом, а найважливіше, споживчий кошик розвинених країн повністю задовольняє не лише первинні потреби, а й вторинні. На жаль, споживчий кошик економіки України обмежений і потребує якнайшвидшого доповнення задля забезпечення потреб населення та гідного життя українців.

Задля забезпечення національних інтересів України щодо сталого розвитку економіки, громадянського суспільства і держави для досягнення зростання рівня та якості життя населення, додержання конституційних прав і свобод людини і громадянина необхідно дотримуватись проголошених у Національній доповіді "Цілі сталого розвитку: Україна" таких Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року як : подолання бідності; подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства; забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці; сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх; скорочення нерівності; тощо [11].

У 2013 році Майкл Портер запропонував використовувати індекс соціального прогресу (The Social Progress Index), який порівнює благополуччя і соціальний прогрес різних країн світу та надає цілісну оцінку розвитку суспільства. Організація The Social Progress Imperative, під керівництвом Майкла Портера оцінює три основні категорії: основні потреби людини (харчування та базова медична допомога; вода та санітарія; забезпеченість житлом; особиста безпека), основи благополуччя (доступ до базових знань; доступ до інформації та комунікації; здоров'я та благополуччя; стан

навколишнього середовища) та можливості розвитку (особисті права; персональна свобода та вибір; інклюзивність; доступ до поглиблених знань). Значення індексу соціального прогресу вимірюється за шкалою від 0 (найменший рівень стійкості) до 100 балів (найбільший рівень стійкості).

Офіційний сайт The Social Progress Imperative зазначає, що Індекс соціального прогресу фіксує результати, пов'язані з усіма 17 цілями сталого розвитку, і показує, що, якщо поточні тенденції збережуться, світ не досягне цілей до 2082 року. Дані також вказують на те, що, якщо не будуть вжиті термінові заходи, пандемія Covid-19 відведе нас на ще одне десятиліття, відстрочуючи досягнення цілей до 2092 року - більш ніж через 60 років після цільової дати 2030 року.

Аналіз даного показника демонструє не лише погіршення з 2011 року показників «особисті права» та «інклюзивність», а й покращення з 2014 року (збільшення середнього світового балу з 60,63 до 64,24 та покращення восьми з 12 складових соціального прогресу). Найкращий показник соціального прогресу 92,7 у Норвегії, яка посідає перше місце у світі (рис. 1).

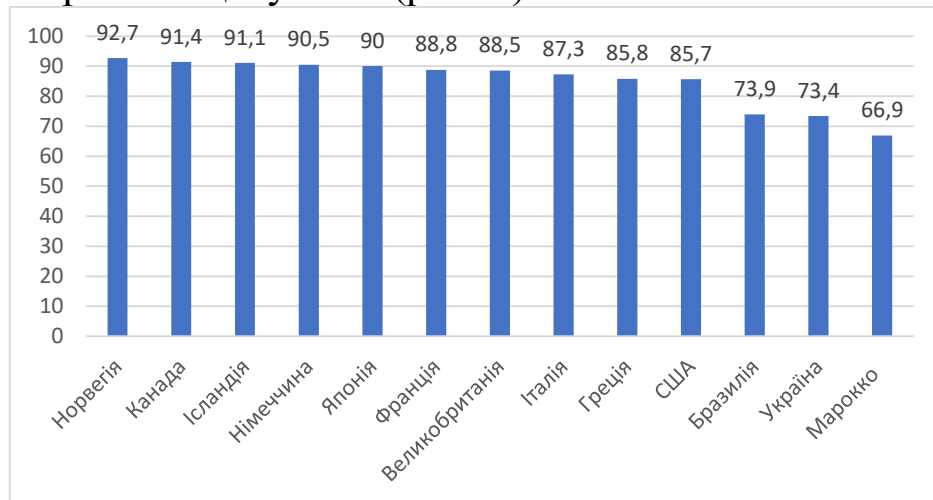

Рис. 1. Індеси соціального прогресу країн, 2020
Складено автором за даними: [13]

Так, у Ісландії – 91,1; Канади – 91,4; Німеччини – 90,5; Японії – 90; Франції – 88,8; Великобританії – 88,5; Італії – 87,3; США-85,7; Греції-85,8; Бразилії – 73,9; Україні – 73,4; Марокко – 66,9 та ін. Також, варто відзначити швидкий прогрес, досягнутий за останнє десятиліття серед країн, що розвиваються, а саме: Гамбія, Ефіопія і Туніс. Занепад соціального прогресу демонструють що Сполучені Штати Америки, які зменшилися в абсолютних показниках, є однією з трьох країн, що знижують соціальний прогрес за останнє десятиліття і займають лише 28 місце за соціальним прогресом [13].

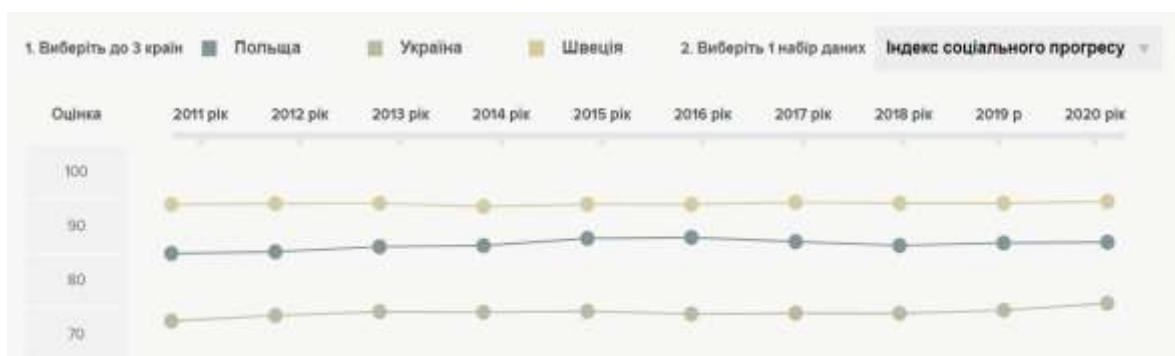

Рис. 2. Індекс соціального прогресу Польщі, України та Швеції у 2011-2020 рр.

Складено автором за даними [5]

Як видно з рис.1 Індекс соціального прогресу Польщі, України та Швеції демонструє незмінні позиції протягом означеного періоду. Україна посідає 63 місце в Індексі соціального прогресу 2020 з показником – 73,4, демонструючи високі показники ВВП та покращення у сферах інклюзивності (+7,5), якості навколишнього середовища (+7,5) та особистої свободи та вибору (+4), що й видно на графіку рис.1. В порівнянні з Швецією та Польщею Україна демонструє найгірші показники. Значний відрив України пояснюється низькими показниками «основних потреб людини» (харчування та базова медична допомога; вода та санітарія; забезпеченість житлом; особиста безпека), «основи благополуччя» (доступ до базових знань; доступ до інформації та комунікації; здоров'я та благополуччя; стан навколишнього середовища) та «можливості розвитку» (особисті права; персональна свобода та вибір; інклюзивність; доступ до поглиблених знань). Також, така низька позиція нашої країни в глобальній оцінці демонструє нераціональне використання існуючого людського та інституційного потенціалу України.

Все це вимагає від сучасного суспільства перегляду традиційних поглядів на соціальну функцію держави як стовідсоткового гаранта. Йдеться про передачу частки соціальних функцій держави недержавним організаціям або громадянам країни. В світі існує так звана шерінгова економіка (від англ. – sharing economy), тобто економіка спільної участі або спільного споживання. Гура А.О зазначає, що потужними акселераторами розвитку шерінгової економіки стали два головні чинники:1) стрімке поширення мережевих технологій, інтернету, впродовж останніх років переважає мережа 3G покоління і відбувається перехід до 4G і 5G, що дає людям швидкий та миттєвий доступ до інтернету і представлених там сервісів; 2) глобальна фінансово-економічна криза, що поряд

негативними наслідками стимулювала господарські суб'єкти, домогосподарства, людей витратити свої гроші раціональніше і відмовлятися від надмірного споживання [2, с. 26]. Наразі до цих чинників варто додати третій, який набув глобальних масштабів – COVID – 19, оскільки пандемія коронавірусу стала викликом для економік країн по всьому світу, включно із найсильнішими економіками - США та Китаєм.

Шерінгова економіка – це соціоекономічна система, яка ґрунтується на спільному використанні товарів і послуг, а не на володінні ними. Дослідники доводять, що звичні для будь-якої економічної системи відносини «виробник-споживач» трансформуються (компанії виготовляють товари і послуги, а люди їх споживають) і в таких умовах будь-хто може бути одночасно і споживачем, і виробником [12]. Нагадаємо, що за умов адміністративно-командної системи лише держава була власником і виробником всіх товарів і основні питання економіки «Як виробляти?», «Що виробляти?» та «Для кого виробляти?» вирішувала одноголосно радянська держава.

Економіка спільного користування – це економічна діяльність, яка зосереджена навколо онлайн-платформ, за допомогою яких громадяни обмінюються не часто вживаними активами або послугами на платній або безоплатній основі за принципом рівноправної участі. Концепція спільного споживання має на меті здійснення обміну товарами, послугами між суб'єктами економічних відносин, що допомагає зменшувати накопичення речей, які не мають щоденного вжитку, і за рахунок цього забезпечувати вивільнення коштів на придбання інших предметів і послуг, а також зменшувати шкідливий вплив на навколишнє середовище внаслідок зменшення кількості надлишкових предметів, що перебувають у власності громадян [7, с.107]. Яскравими прикладами шерінгової економіки є OLX та BlaBlaCar. Все це призводить до видозмінення соціальної функції в сучасних умовах. Сьогодні, реалізація соціальної функції держави може частково здійснюватися окремими інституціями або особами, але частково, оскільки потребує регулювання з боку держави з метою недопущення зменшення впливу держави на соціальні та економічні процеси і проникнення приватного корпоративного капіталу, наслідком чого може стати монополізація означеної сфери.

В умовах поширення євроінтеграційних процесів низка усталених поглядів на соціальну функцію держави потребує

перегляду до розуміння їх сутності та актуальності в сучасних умовах. Саме тому варто трансформувати соціальну функцію держави в контексті забезпечення сучасного розвитку економіки України і тому необхідно:

- переглянути та внести зміни до всіх нормативно-правових актів щодо проведення ефективної соціальної політики держави (надання соціальних допомог, пільг, субсидій та інших преференцій за рахунок коштів як державного так і місцевих бюджетів; дотримання роботодавцями законодавства про працю, зайнятості населення, законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування тощо);

- кардинально вдосконалити систему планування та управління соціально-економічним розвитком держави, формування моделі економічного розвитку, яка відповідатиме наявному людському та ресурсному потенціалу країни та забезпечуватиме виконання державою соціальної функції з максимально можливим врахуванням потреб кожного індивіда [7, с.110];

- переглянути споживчий кошик, розміри обсягів видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення населення задля забезпечення зростання добробуту населення та недопущення бідності працюючої родини;

- створити умови для роботодавців та провести роз'яснювальну роботу серед роботодавців та їх працівників щодо усвідомлення значення офіційного працевлаштування, державних соціальних гарантій, які забезпечуються застрахованим особам у разі настання страхових випадків.

Отже, соціальна функція держави займає важливе місце у забезпеченні сучасного розвитку економіки та є одним з головних показників рівня розвитку країни. Протягом 29 років наша країна намагається знайти ефективні шляхи соціально-економічного розвитку. Аналіз соціальної функції держави довів, що це можливо лише у випадку забезпечення гідного та високого рівня життя українського населення відповідно до міжнародних стандартів життя, які мають розвинені країни світу. Декларування у вітчизняних нормативно-правових актах стандартів європейського рівня та їх впровадження з врахуванням зарубіжного досвіду регулювання доходів населення, розробка системи гарантій соціальних стандартів для різних соціальних груп, перегляд набору споживчого кошика відповідно до потреб населення та вимог часу, встановлення реальних розмірів прожиткового мінімуму для населення,

формування соціально-спрямованого державного бюджету шляхом встановлення європейських стандартів мінімальної заробітної плати, пенсій, прожиткового мінімуму створять умови повноцінного розвитку кожного члена українського суспільства, нададуть соціальний захист і гарантії, створять умови для якісного, а не кількісного виконання державою своєї соціальної функції та забезпечать стабільний розвиток економіки України.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. *Офіційний сайт Верховної ради України*: Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
2. Гура А.О., Гуцан Т.Г., Сотніков Д.В. Можливості та перспективи розвитку шерингової економіки в Україні. Зб. наук. пр. ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Серія «Економіка». Харків : ХПНУ. 2018. Вип. 18. С. 14-27.
3. Державні соціальні стандарти. *Офіційний сайт Міністерства соціальної політики* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/content/socialni-standarti.html>
4. Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 05.10.2000 № 2017-III // Офіційний сайт Міністерства соціальної політики URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text>
5. Індекс соціального прогресу 2020 року. URL: <https://www.socialprogress.org/?tab=3&compare=POL&compare=UKR&compare=SWE&prop=SPI>
6. Конституція України від 28.06.1996 № 254к /96-ВР. *Офіційний сайт Верховної ради України*: Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
7. Купрійчук В. М. Соціальна функція держави та особливості її реалізації в умовах сучасних глобалізаційних викликів. *Ефективність державного управління*, 2019. Вип. 3. С. 103-115. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2019_3_10
8. Мазур Н.О. Прожитковий мінімум у системі соціальних стандартів життя: вітчизняний і зарубіжний досвід. *Соціально-трудові відносини: теорія та практика*, 2016. № 2. С. 146-151. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvttp_2016_2_26
9. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та

наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення» від 11 жовтня 2016 р. № 780. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/780-2016-%D0%BF#Text>

10. Структура сукупних витрат домогосподарств (1999-2019). *Державна служба статистики України*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

11. Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30 вересня 2019 № 722/2019 // *Офіційний сайт Верховної ради України: Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>

12. Шерингова економіка: аналіз сучасного стану та можливостей її розвитку в Україні : наук. роб. Полтава : Полтавська державна аграрна академія, 2018. URL : <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/node/4085/sheryngovaekonomika.pdf> (дата звернення: 23.07.2019).

13. The Social Progress. URL : <https://www.socialprogress.org/>.

ГЛАВА 2.4. СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

Бицюра Ю.В., к.е.н.,

доцент кафедри економіки освіти, НПУ імені М.П. Драгоманова

В умовах формування постіндустріального суспільства, сьогодні у багатьох розвинутих країнах соціальне підприємництво використовується для розв'язання соціальних проблем, соціальної спрямованості економіки. Це стосується особливо тих проблем, які не вирішуються або не в повній мірі вирішуються державою, а комерційне підприємництво ігнорує їх через низьку прибутковість або взагалі відсутність прибутку.

У розвинутих країнах суб'єкти комерційного підприємництва активно беруть участь у розв'язанні соціальних, екологічних та інших проблем в житті місцевої громади, суспільному житті в цілому. Все більше власників та менеджерів підприємств усвідомлюють, що сучасний бізнес повинен бути соціально орієнтованим, а не лише спрямованим на отримання прибутку і збагачення своїх співвласників. Саме це спонукає багатьох суб'єктів економіки розвивати соціальне підприємництво.